

Tekoäly eettisenä ja yhteiskunnallisena kysymyksenä

Eduskuntapuolueiden edustajien yhteisiä näkemyksiä tekoälyn käytön eettisistä periaatteista

Historian kuluessa teknologiset muutokset, kuten autojen yleistyminen tai keskitetty sähköntuotanto, ovat luoneet uusia mahdollisuuksia ja samalla tuoneet mukanaan riskejä, jotka vaativat teknologisten innovaatioiden ohella eettistä tarkastelua. Tekoälyn vertautuu aikaisempiin murroksiin ja muokkaa ihmisten arkea ja organisaatioiden toimintatapoja ja kiihdyttää koko yhteiskunnan muutosta.

Tekoälyn käytön lisääntyminen niin yksityisellä kuin julkisella sektorilla on kannatettavaa ja sen mahdollisuudet ovat huomattavia — esimerkiksi moni nykyinen työ helpottuu ja lääketieteelliset diagnoosit muuttuvat tarkemmiksi. Sääntelyä kehitettäessä on tärkeää miettiä millaisia yhteiskunnallisia kehityskulkuja haluamme edistää ja mitkä ovat suurimmat riskit? Erityisesti poliittisia tavoitteita ja eettisiä periaatteita on peräänkuulutettu niin kansallisesti kuin kansainvälisestikin käynnissä olevien lainsäädännöllisten keskustelujen pohjaksi.¹

Euroopan komissio on parhaillaan luomassa Euroopanlaajuista lainsäädäntöä erityisesti korkean riskin tekoälysovelluksille ja on julkaissut Valkoisen kirjan tekoälystä, joka on osa EU:n digitaalistrategiaa. Suomessa perustuslakivaliokunta ja Eduskunnan oikeusasiamies ovat kiinnittäneet huomiota mm. Verohallinnon, Kelan ja Migrin automatisoituun päätöksentekoon. Havaittujen epäkohtien korjaamiseksi oikeusministeriö valmistelee automaattista päätöksentekoa koskevaa hallinnon yleislainsäädäntöä. Suomessakin tarvitaan laajempaa keskustelua siitä, millaista sääntelyä automaattinen päätöksenteko ja tekoäly edellyttävät tulevaisuudessa. Olemalla aktiivinen Suomi voi olla vaikuttamassa EU:n linjauksiin ja sitä kautta globaaliin kehitykseen.

Perus- ja ihmisoikeudet pätevät myös tekoälyn maailmassa. Julkishallinnon hyvän hallinnon vaatimuksia tulee noudattaa ja asiaosaisten oikeusturva varmistaa myös kun ratkaisujen tekemisessä hyödynnetään tekoälyä. Oikeudenmukaisuutta ja vahinkojen välttämistä tulee tavoitella riippumatta siitä, onko järjestelmissä tekoälyä vai ei ja samoin on huolehdittava tietosuojasta henkilötietoja käsiteltäessä.

Uutta on se, että tekoälyä hyödyntävät järjestelmät kykenevät oppimaan tehdessään päätöksiä. Keskeinen periaate tekoälylainsäädäntöä tehtäessä on, että tekoälyjärjestelmien toiminnasta on vastuussa aina ihminen ja vastuun kantajat on määriteltävä selkeästi. Julkishallinnossa kyse on virkavastuusta, mutta samanlaista selkeää vastuuhenkilöiden osoittamista tulee voida vaatia myös yksityisellä sektorilla, erityisesti korkean riskin käyttökohteissa.

Tekoälyä tulee tarkastella laajemmin kuin vain teknologisesta näkökulmasta. Tarvitaan laajamittaista yhteistyötä eri tasoilla, mukaan lukien lainsäätäjän, tekoälyn kehittäjien ja

¹ Tämän dokumentin lähtökohdaksi on otettu Euroopan komission asettaman tekoälyä käsittelevän korkean tason asiantuntijaryhmän *Luotettavaa tekoälyä koskevat eettiset ohjeet*. 04/2019.

soveltajien sekä tutkimusyhteisön välillä. Alan toimijoiden itsesääntely on tärkeä lähtökohta, mutta se tarvitsee tuekseen EU:n laajuisen riskipohjaisen lainsäädäntökehikon, jotta toimintaympäristö on kaikille selkeä ja ennustettava. Lainsäädännön tulisi kannustaa kaikenkokoisia organisaatioita hyvän tekoälyn kehittämiseen ja käyttöön.

Kaikki eduskuntapuolueiden edustajat katsovat tekoälyn käytön edistämisen yhteiskunnassa olevien tärkeää ja näkevät sen merkittävänä positiivisena muutosvoimana, kuten rautatiet, puhelinlinjat tai keskitetty sähköntuotanto olivat aikoinaan. Nyt tarvitaan keskustelua tekoälyn eettisistä periaatteista.

Itsemääräämisoikeus

Tekoälyjärjestelmät eivät saa manipuloida ihmisiä taikka muuten alistaa, pakottaa, johtaa harhaan, ehdollistaa tai holhota. Tekoäly voi opastaa ihmiselle sopivimman kohdennetun palvelun äärelle tai tarjota hyödyllistä informaatiota arvioitaessa tuotteiden ja palveluiden sopivuutta. Yhteiskuntamme on rakennettu ajatukselle autonomisista yksilöistä, jotka pystyvät tekemään päätöksiä ja vaikuttamaan niin demokratiassa, markkinoilla kuin kansalaistoiminnassakin.

Ihmisen itsemääräämisoikeus ja perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen tulee ottaa huomioon koko tekoälyn suunnittelun ja käytön elinkaaren aikana. Tekoälyjärjestelmät tulee suunnitella täydentämään ja vahvistamaan ihmisen kognitiivisia, sosiaalisia ja kulttuurisia taitoja sekä noudattamaan ihmiskeskeisyyden periaatteita. Työprosesseissa ja toiminnan ohjauksessa tulee varmistaa ihmisen suorittama aito valvonta ja ihmisen todellinen määräysvalta.

Oikeus omaan dataan eli omiin henkilötietoihin (tiedollinen itsemääräämisoikeus) on digitaalisen ajan ihmisoikeus. Yksilö määrittää, kenellä on oikeus oman datan hyödyntämiseen. Data on tietoyhteiskunnan tuotannon tekijä samalla tavalla kuin työvoima tai pääoma sata vuotta sitten. On tarpeen vahvistaa yksilön mahdollisuuksia hyödyntää itse omaa dataansa ja hallita kuinka sitä kerätään ja käytetään. Kerran annettu oikeus datan hyödyntämiseksi on oltava helposti peruttavissa. Datan täytyy myös olla poistettavissa ja siirrettävissä, sillä tämä varmistaa ihmisen autonomian ja markkinamekanismin toteutumisen. Ihmisellä on oikeus saada tarvitsemansa peruspalvelut sekä yksityiseltä että julkiselta sektorilta luovutamatta mitään sellaisia henkilötietojaan, jotka eivät ole välttämättömiä palvelun toiminnan kannalta. Saatu palvelu ei myöskään saa olla merkittävästi huonompi esimerkiksi laadun tai hinnan kannalta.

Vahinkojen välttäminen

Tekoälyjärjestelmät eivät saa aiheuttaa eivätkä pahentaa vahinkoja tai vaikuttaa muutoin haitallisesti ihmisiin, eläimiin tai ympäristöön. Sekä henkistä että ruumiillista koskemattomuutta tulee suojella. Tekoälyjärjestelmien ja niiden toimintaympäristöjen on oltava turvallisia ja teknisesti luotettavia. Haavoittuvassa asemassa oleviin henkilöihin tulee kiinnittää erityistä huomiota ja heitä tulisi mahdollisuuksien mukaan myös osallistaa tekoälyjärjestelmien kehittämiseen ja käyttöönottoon. Lisäksi aliedustettujen ryhmien haasteisiin tulee etsiä erillisiä ratkaisuja. Ketään ei tulisi syrjiä henkilöön liittyvän syyn perusteella. Ihmisen tulee valvoa tekoälyn oppimista ja sen syrjimättömyyttä sekä yleisesti hyväksytyjen eettisten koodistojen ja arvojen toteutumista myös sovelluksen kehittyessä.

Kun tekoäly hyödyntää henkilötietoja, on oltava erityisen huolellinen tietoturvasta ja yksityisyyden suojasta ja tiedostettava käsiteltävien tietojen arkaluonteisuus. Tietosuojaan tulee kiinnittää erityistä huomiota myös korkeamman riskin aloilla, kuten terveydenhuollossa tai oikeuslaitoksen toiminnassa, joissa käsiteltävät asiat ovat luonteeltaan korostetun henkilökohtaisia.

Oikeudenmukaisuus

Yhdenvertaisuuteen tulee kiinnittää erityistä huomiota ja menettelyjen on oltava oikeudenmukaisia ja jäljitettävissä päätöksenteon ketjun alkuun asti. Kansalaisilla on oltava luottamus siihen, että tiedämme miten ja millä periaatteilla tekoälyyn tukeutuva järjestelmä toimii. Järjestelmät on lisäksi rakennettava niin, että ne voidaan jälkikäteen korjata, jos ongelmia esimerkiksi yhdenvertaisuuden toteutumisessa ilmenee.

Luottamuspääomassa Suomi on maailman johtava valtio ja siitä tulee pitää kiinni myös tekoälyn aikakaudella. Oikeudenmukaisuuteen kuuluu myös aineellinen ulottuvuus, missä keskeistä on, että tekoälyn tuottamat haitat ja hyödyt ovat tasapainossa kansalaisten, yritysten, kansalaisjärjestöjen ja valtion välillä. Kyse on lopputulosten tasapainosta. Oikeudenmukaisuus rakentuu viime kädessä luottamukselle ja tekoälyn hyötyjen ja haittojen tasapainolle.

Selitettävyys ja vastuu

Automaattinen päätöksenteko ei poista päätöksentekijän vastuuta eikä saa vähentää läpinäkyvyyttä. Ihmisellä täytyy olla mahdollisuus tutustua ymmärrettävässä muodossa perusteluihin, jotka tekoälyn tekemän päätöksen taustalla ovat. Tekoäly kykenee kehittämään uusia toimintaansa ohjaavia sääntöjä — jotka voivat olla eettisesti kestäviä tai kestäättömiä — päästäkseen sille asetettuihin päämääriin tai ratkaistakseen ongelmia.

Niin kuluttajansuojan, oikeusturvan, kuin syrjimättömyydenkin toteutuminen edellyttää, että automaattisen päätöksenteon kohteella on mahdollisuus valittaa vääristä päätöksistä ja vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon tulevaisuudessa. Sen takia automaattisesti tehdyt päätökset on pystyttävä selittämään niille, joihin ne suoraan tai välillisesti vaikuttavat ja päätöksenteon kohteella tulee olla normaalisti kyky riitauttaa tekoälyn tekemä päätös ja hakea siihen muutosta. Virheellistä päätöstä ei voida riitauttaa asianmukaisesti ilman selitystä päätöksen taustoista ja selkeää vastuullista tahoja, jonka on oltava ihminen, ei tekoäly.

Seuraavat askeleet

- Suomella on loistavat mahdollisuudet hyötyä tekoälystä. Moni työ helpottuu ja palvelut paranevat. Tekoälyllä on myös suuri vaikutus kilpailukyvyyn ja kestäväen kasvun lähteenä. Näitä varten tarvitaan investointeja osaamiseen ja tekoälyn kehittämiseen.
- Lähtökohtana tekoälyn hyödyntämisessä tulee olla hyötyjen maksimointi ja riskien minimointi. Tähän tarvitaan viisasta regulaatiota, joka voi vaihdella itseregulaatiosta pakottavaan lainsäädäntöön.
- Tekoäly kehittyy koko ajan ja näin ollen sääntelyn pitää voida kehittyä sen mukana. Suomen linjan on tärkeää seurata Euroopan unionin linjaa, samalla siihen aktiivisesti vaikuttaen.
- Tekoälyn hyödyntämistä tukevan ja eettisesti kestäväen viisaan regulaation saavuttamiseksi on ensisijaisen tärkeää tehdä tiivistä yhteistyötä julkisen ja yksityisen

sektorin välillä. Moniin muihin maihin verrattuna Suomessa on perinteisesti matala kynnys organisaatioiden väliseen yhteistyöhön. Tämän vahvuuden varaan rakentamalla Suomi voi olla tekemässä viisasta tekoälyn sääntelyä.

- Julkisen sektorin regulaatiota ollaan päivittämässä automaattiseen päätöksentekoon liittyen, koska tunnistettiin ristiriita esimerkiksi veroehdotusten käsittelyyn liittyen automatiikan käytön ja vastuuvollisuusperiaatteen välillä. Meneillään oleva automaattista päätöksentekoa koskevan hallinnon yleislainsäädännön valmistelu² vastaa nykytarpeita ja yksinkertaisuuden vuoksi kohdistuu vain sääntöpohjaisiin (ei oppiviin) järjestelmiin. Jotta aiemmin nähtyä ristiriitaa ei synny tekoälyn hyödyntämiseen liittyen, meidän tulee luoda proaktiivisella sääntelyllä mahdollistava perusta tekoälyn käyttöön.
- Tekoälyn sääntelyä kannattaa lähestyä riskipohjaisesti siten, että korkeamman riskin käyttökohteissa, kuten puolustusteollisuus tai terveydenhuolto, on tiukempia vaatimuksia. Yllä kuvatut periaatteet pätevät kuitenkin kaikilla yhteiskunnan osa-alueilla ja muodostavat eettisen pohjan tekoälyn sääntelylle.

Lisätietoja: <https://tietopolitiikka.fi>

² Automaattista päätöksentekoa koskevan hallinnon yleislainsäädännön valmistelu (OM)
<https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM021:00/2020>